

УДК: 94 (477): 856.8] "16/17"

МІРОНОВА І.С.,

Миколаївський навчально-науковий інститут ім. І.І. Мечникова.

Міронова Ірина Сергіївна (1976 р. н.). У 1998 р. закінчила історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту. Кандидат історичних наук, доцент кафедри історичних дисциплін МННІ ОНУ ім. І.І. Мечникова. Тема наукового дослідження – "Історія української пошти другої половини XVII – початку XX століття".

ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОЇ ВІЙСЬКОВО-ПОЛЬОВОЇ ПОШТИ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На основі джерельних і архівних матеріалів, у статті розглядається діяльність військово-польової пошти в роки Першої світової війни. Особлива увага приділяється роботі польових поштових, телеграфних і телефонних установ, які діяли на території Одеси і здійснювали зв'язок між військовими установами України і Росії.

The activity of warfare post-office during the World War I is analyzed based on various sources and archive materials in this article. Particular attention is paid to the work of mail, telegraph and telephone, institutions, which functioned on the territory of Odessa city and made connections with war institutions in Ukraine and Russia.

Військово-польова пошта в Російській імперії та Україні зокрема була започаткована при Петрі I. В наступні століття вона набула подальшого розвитку, у зв'язку із проведенням численних війн на території України, і багата цікавими фактами і подіями, що заслуговують уваги сучасників. В роки Першої світової війни одним із важливих пунктів військово-польової пошти стали установи міста Одеси, які здійснювали зв'язок між військовими пунктами різних міст і держав. Сучасні дослідники, які вивчали питання розвитку поштового зв'язку в Україні (В. Бізіна, В. Мухін, В. Мороз, П. Дюков та ін.) розглядали згадану проблему поверхово [1]. Саме цю прогалину намагається заповнити автор статті.

Із початком Першої світової війни відновила діяльність військова польова пошта. До неї з Міністерства внутрішніх справ, якому було підпорядковане Головне управління пошт і телеграфів, надходили розпорядження, які регулювали поштові справи у діючій армії.

У 1914 р. на території Російської імперії були відкриті 12 головних польових контор, чотири з яких містилися в Україні: Кременчуку, Радзивілові, Києві та Жмеринці. Циркуляром від 12 грудня 1914 р. повідомлялося, що "кожна установа імперії пересилає всі адресовані в діючу армію поштові відправлення до найближчої за ходом пошти Головної Польової Контори" [2].

Одним із важливих документів цього періоду було Положення про польове управління військ у військовий час, видане у 1914 р. Пункти 34-54 даного Положення стосувалися напрямку, пересиланню і

перевезенню поштових відправлень. За цим Положенням кожна військова частина, управління, заклад і установа приписувалися до однієї із польових поштових контор або, у випадку місцезнаходження біля неї місцевої контори, – до останньої. На поштових відправленнях, які пересилалися в армію, подавачі визначали наступні свідоцтва: 1) "Діюча армія", 2) назва військової частини, управління, закладу або установи, в якому адресат проходив службу (без вказівки вищого військового з'єднання, до складу якого входила військова частина, управління, заклад або установа), і 3) чин, звання, ім'я, по батькові і прізвище адресата. Позначення місць розміщення військових частин, управлінь, закладів і установ у адресах не допускалося, і листи з цими свідоцтвами не пересилалися.

Поштові відправлення відсилювалися на адресу найближчої головної польової поштової контори за наявності чотирьох і більше відправлень, які обгорталися у постпакети на ім'я означених частин, управлінь, закладів і установ [3]. Ті листи, з яких не склалися постпакети, сортувалися за родами військ: піхота, кавалерія, артилерія, ополченці, шпиталі і т.п. Щодо посилок, то вони пересилалися у розсип до найближчої призначеної установи. Оскільки шкіряних мішків не вистачало, пропонувалося пересилати пошту у рогожі [4].

Головна поштова контора залишала у себе поштові відправлення, які належали видачі адресатам у місці знаходження названої контори, а інші пересилала в місця призначення на адресу підлеглих польових або

місцевих поштових установ. Сортування кореспонденції відбувалося у головних польових поштових конторах за участю і під наглядом призначених для цього офіцерів. Посилки, відправлені із головної польової поштової контори у контори при військах, у випадку виступу цих контор у похід за військами, надсилалися у похід за конторами або здавалися в найближчу місцеву поштову установу для збереження, до першої можливості надіслати відправлення за призначенням.

Прості відправлення, які належали доставці адресатам, що знаходилися поблизу поштових установ, пересилалися польовими конторами через супроводжуючих пошту листонош, в окремих поспакетах на ім'я кожної частини військ, управління або закладу, з припискою цих поспакетів до подорожних пошт. Прості відправлення, опущені в ящики при поштових установах, пересилалися завідуючим установою в найближчу польову поштову контору.

У випадку переміщення частин військ, які викликали необхідність змінити місце отримання поштових відправлень, їх начальники повідомляли про це письмово як поштову контору, із якої отримали, так і ту, із якої потрібно отримати поштові відправлення. Крім того, названі начальники про приписку до нової польової або місцевої поштової контори своєчасно доносили по телеграфу в штаб верховного головнокомандуючого.

По шосейним і ґрунтовим дорогам пошта перевозилася на підводах, в'ючним засобом і верховими їздами, для чого призначалися листоноші. Верховим їздовим засобом пересилалися прості поштові відправлення вагою не більше 20 фунтів; відправлення ці поміщалися в сумці, яка одягалася через плече їздового, або прикручувалася до сидла.

При зосередженні в одному пункті двох або декількох польових поштових контор пошта відправлялася тільки однією із них, переважно тією конторою, яка не знаходилася при військах. Якщо всі зосереджені в даному пункті поштові контори належали військам, то пошта відправлялася тією із них, яка першою прибула в цей пункт.

Для пересилання пошти під час бойових дій складалися розклади перевезення пошти поштово-телеграфним відділом і управлінням місцевого поштово-телеграфного округу. Для остаточного влаштування поштових трактів і відкриття правильної поштової гоньби польові поштові контори відправляли пошту на підводах на військових, найманих і реквізичійних конях у найближчі поштові установи або до станції залізних доріг і пароплавних відстаней [5].

Із 29 липня 1914 р. було встановлено безкоштовне пересилання простих листів вагою до 30 грамів і поштових карток у діючу армію і назад. Заказні відправлення до пересилання не приймалися.

Постановою міністра внутрішніх справ від 15 вересня 1914 р. були підвищені ставки поштових зборів і встановлена оплата: за пересилання закритого листа з іншого міста – 10 коп за кожні 15 грамів, збір за замовлення – 10 коп, плата за повідомлення про отримання – 10 коп для листів з інших міст і 5 коп для місцевих, заява про розшук – 10 коп за відправлення з іншого міста і 5 коп для місцевого і плата за заяву про повернення поштового відправлення – 20 коп.

Постановою міністра внутрішніх справ від 31 жовтня 1914 р. на час військових дій у волосних правліннях за видачу листів, поштових карток і бандеролей був відмінений установлений трьохкопійчний збір за видачу листів і поштових карток, які пересилалися поштою безкоштовно як на ім'я чинів діючої армії і

поранених, так і від цих чинів і поранених за будь-яким адресатом. Аналогічне розпорядження по відношенню до залізничних станцій було видане Постановою міністра внутрішніх справ від 20 листопада 1914 р. [6].

У додатку № 6 Положення про польове управління військ у військовий час, затвердженому 13 серпня 1914 р., йшла мова про положення поштових і телеграфних установ на театрі військових дій. Згідно з даним Положенням, у районі діючої армії влаштовувалися головні польові поштові контори, польові й запасні поштові контори, польові й запасні телеграфні відділення, польові телеграфні контрольні станції, поштові підстави польової пошти, робочі колонії й польові телефонні станції. Польові головні поштові контори влаштовувалися на театрі військових дій вздовж кордону названого театру з Російською імперією, як правило, в залізничних вузлах, для сортування і правильного напрямку поштових відправлень.

У додатку № 8 Положення про поштові і телеграфні установи на театрі військових дій був визначений штат польових поштових і телеграфних установ. До штату польової головної поштової контори входили: начальник контори, його помічник, поштово-телеграфні чиновники з II по VI розряди, листоноші (всього 55 осіб); до поштової контори при корпусі призначалися: начальник контори, поштово-телеграфні чиновники з II по VI розряди, листоноші і обозні (20 осіб); до запасної поштової контори входили: начальник контори, поштово-телеграфні чиновники з III по VI розряди, листоноші (9 осіб); до штату телеграфного відділення входили: начальник відділення, його помічник, наглядач, поштово-телеграфні чиновники V і VI розрядів, розсылні (6 осіб); до штату поштової підстави входили: завідуючий підставою, обозні (11 осіб). Таким чином, штат польової головної поштової контори складався із 101 особи. У Положенні встановлювався оклад основного і посиленого жалування, основних і посиленних столових грошей, які призначалися залежно від розряду поштово-телеграфних чиновників. Поштові і телеграфні чиновники мали прислугу: начальники поштових контор і телеграфних відділень і помічники начальника головної поштової контори – по 1 рядовому на кожного, а всі інші чиновники – по 1 рядовому на двох [7].

Поштова контора при головній квартирі влаштовувалася по штату корпусної контори з додаванням трьох листонош. З мобілізацією армії формувалося 10 поштових підстав. На кожній підставі малося вісім парокінних візків з 18 конями (в тому числі двоє запасних). Кількість їздових і коней на кожній підставі могла збільшуватися або зменшуватися, але з тим, щоб загальна кількість людей і коней не перевищувала визначеної за штатом кількості для всіх влаштованих підстав на відкритому тракті поштового сполучення [8].

Одним із важливих пунктів здійснення зв'язку між арміями було місто Одеса. На основі вищезгаданого Положення про поштові і телеграфні установи на театрі військових дій і наказів головнокомандуючого від 4 квітня 1915 р. в Одесі були влаштовані польова поштова контора № 46, польове телеграфне відділення № 46 і польова телефонна станція “Лит. Т”. У квітні цього року із чинів поштових і поштово-телеграфних округів України були укомплектовані штати вищеназваних установ [9].

Наказом № 119 по Одеському поштово-телеграфному округу листоноші Одеської поштової контори Йосиф

Бугай, Микола Жучков, Іван Магдій, Григорій Івашин, Антон Новицький були переведені до польової поштової контори; листоноші Одеської поштової контори і Одеського 3-го міського поштово-телеграфного відділення Гордій Антосяк, Сергій Барщик, Ілля Бадарев, Вікентій Василенко, Степан Дибачевський, Василь Засоба – переведені до польової поштової контори восьмого армійського корпусу; листоноші Херсонської поштово-телеграфної контори Фадій Замига, Йосиф Орловський і Михайло Штигайло – також переведені до польової поштової контори восьмого армійського корпусу. Перші п'ять – із 1 серпня, інші – з 18 липня 1914 р. [10]. Начальником Одеської польової поштової контори був призначений Олександр Мельников, Одеського польового телеграфного відділення – Микола Модрясицький і Одеської поштової телефонної станції “Лит. Т” – поштово-телеграфний чиновник IV розряду Антон Козлов [11].

До основних обов'язків одеських військових поштових чиновників, крім пересилання кореспонденції, відносились: 1) охорона і огляд телеграфних стовпів і ліній від ворога; 2) виконання умов тимчасового Положення про військову цензуру; 3) переведення поштових грошових преказів для військовополонених.

Циркуляром Одеського округу від 5 серпня 1914 р. було встановлено, що прості листи вагою до 30 грамів ($2^{1/3}$ лота) і поштові картки, адресовані на ім'я чинів армії і установ, розташованих у межах Херсонської і Таврійської губерній, пересилалися і видавалися безкоштовно. Але на означені відправлення, опущені в поштові ящики без оплати марками, накладалися доплатні штемпеля, і потім такі відправлення пересилалися з перепискою за реєстрами [12].

9 жовтня 1914 р. були надіслані вказівки начальникам одеських поштово-телеграфних і поштових установ і завідуючим поштовими операціями, в яких надавався перелік предметів, дозволених для пересилання в посылках, адресованих у польові поштові установи. Таким чином, дозволялося пересилати: 1) всі харчові продукти (сухарі, печиво, хліб, консерви, свине сало, ковбаси, вітчину, солодоші і т.п.); 2) предмети гігієни та медикаменти (мило, зубний порошок, порошок від комарів, одеколон і т.п.); 3) необхідні у військовому побуті предмети (похідний спальний мішок, прибори для гоління, столові і чайні прибори та ін.) [13].

У жовтні 1914 р. було виявлено, що із сполучень залізних доріг мобілізаційної частини відбулася спроба перехоплення ворогом телеграм із прямого урядового проводу, який був підвішений на стовпах дороги, шляхом приєднання до вказаного проводу тонкої ізольованої проволочки. З цього приводу було доручено листоношам, які супроводжували пошти, оглядати телеграфні лінії поштових трактів і звертати увагу на те, щоб не було проведено будь-яких відкилень від телеграфних проводів у бік [14].

11 лютого 1916 р. начальникам поштово-телеграфних і телеграфних установ і дільничним механікам Одеського округу була надіслана інструкція щодо охорони від ворогів і злочинників телеграфних проводів, розміщених уздовж залізних доріг: огляд телеграфних ліній і проводів проводився агентами залізничного телеграфу і чинами поштово-телеграфного відомства по черзі: на Катерининській дорозі західні станції Синельникове і Олександрівськ оглядали кожного тижня (в першу половину тижня – агенти телеграфу, в другу половину – чини поштово-телеграфного відомства); на інших ділянках дороги

огляд відбувався один раз на два тижні в тому ж порядку черги. На південних і південно-західних дорогах огляд відбувався по черзі один раз на тиждень: в перший тиждень агентами служби телеграфу, а у другий – дільничними механіками поштово-телеграфного відомства. У випадку виявлення пошкоджених проводів відразу доповідали начальству. Від осіб, які ремонтували пошкодження, вимагали посвідчення про особистість. Путьова охорона залізних доріг під наглядом старших агентів кожного дня оглядала телеграфні лінії. Дільничні механіки отримували посвідчення про особистість в управлінні округу, до якого були приписані [15].

Одним із важливих завдань Одеської поштової контори у період Першої світової війни було виконання умов тимчасового Положення про військову цензуру, якій підлягали поштові відправлення і телеграми, згідно з Указом урядового Сенату від 20 жовтня 1914 р. [16].

Цензурні установи займалися виявленням листів і прокламацій революційних партій, які пересилалися поштою. Обов'язковою постановою головного начальника військового округу від 24 жовтня 1914 р. заборонялося пересилання листів німецькою мовою. Виявлені листи надсилалися в Одеську поштову контору з надписом “до військово-цензурної комісії”. В тих установах, де була встановлена військова цензура, таку кореспонденцію передавали цензорам для попереднього огляду [17].

За циркулярним повідомленням начальника Одеського округу від 13 листопада 1914 р., поштові відправлення з письмовими повідомленнями німецькою мовою, які надходили із місцевостей Одеського військового округу, тобто поштових установ, які були розміщені в Херсонській і Таврійській губерніях, належали затримці і відправленню до Одеської поштової контори. Листи німецькою мовою, які надсилалися з інших округів, надавалися для перегляду цензурі, а потім доставлялися і видавалися за призначенням. У тих місцях, де цензура не встановлювалася, кореспонденція направлялася для попереднього огляду до Одеської поштової контори. Повідомлення на купонах грошових преказів могли писатися і на німецькій мові, але також належали ретельній цензурі. В установах, де не передбачалося цензурних пунктів або не було перекладача з німецької мови, грошові перекази не приймалися. Листи військовополоненим писалися російською мовою, крім адреси, яка могла бути написана німецькою. Такі листи в цензурних пунктах контролювалися на місцях військовими цензорами, а з усіх інших установ направлялися для цензури до Одеської поштової контори. Листи, пропущені цензурою, відправлялися у Петроград в бюро Червоного Хреста. Вся кореспонденція, яка направлялася в Одесу для цензури, запечатувалася в окремі постпакекти з надписом “до Одеської військово-цензурної комісії” [18].

12 січня 1915 р. Головне управління пошт і телеграфів повідомило, що під час огляду військовою цензурою поштових відправлень, отриманих із діючої армії, виявлялося вкладання в них грошей. Згідно зі ст. 897 Постанов з поштової частини, за таємне пересилання по пошті грошей конфісковувалася четверта частина знайденого. Але, беручи до уваги виключні обставини військового часу й ті умови, в яких знаходилися військові чини, міністр внутрішніх справ визнав можливим не використовувати ст. 897 Постанов з поштової частини до листів і посилок, які пересилалися із діючої армії, а, згідно зі ст. 74

Постанов, брати за такі відправлення страховий збір у подвійному розмірі із суми виявлених у відправленнях грошей, які і видавати потім разом із відправленням отримувачу без конфіскації четвертої частини [19].

Історія Першої світової війни – це не лише бої, наступи, перемоги і поразки. Головні діючі особи на війні – люди, а вони через різні обставини часто опинялися за лінією фронту як полонені. Були вони у кожної воюючої сторони.

У листопаді 1916 року уряд Російської імперії потурбувався про своїх військовополонених. Було встановлено направлення їм грошей поштовими переказами. В циркулярі від 24 листопада 1916 р. зазначалося: “Через встановлення поштових переказів для військовополонених грошові перекази на ім’я російських військовополонених за кордон не пересилати. Гроші відправляти виключно поштовими переказами, а не листами із оголошеною цінністю, так як курс російських грошей для переказів вище курсу, за яким гроші розмінюються у ворожих нам країнах” [20].

Отже, під час Першої світової війни військова польова пошта відновила свою діяльність. В Україні

було створено чотири польових поштових установи. Положення, розпорядження, циркуляри, які видавалися в цей період, стосувалися напрямку, пересиланню і перевезенню поштових відправлень. Це сприяло швидкій і налагодженій роботі польової пошти. Великого значення набули цензурні установи, які діяли майже при кожній одеській поштовій конторі і сліdkували за проходженням агітаційних листів, прокламацій революційних партій та передачі інформації ворогом. Уряд Росії потурбувався також про своїх військовополонених. Було здійснено передачу їм грошей поштовими переказами. Особливо пильно уряд турбувався про охорону телеграфних проводів від ворогів і злочинців, і для цього вживав усіляких заходів, які визначалися у відповідних інструкціях.

У цілому, роботу військової польової пошти даного періоду, порівняно з попередніми століттями, можна назвати задовільною. Польова пошта виступала вже як самостійна організована структура, яка допомагала веденню військових дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бизина В.Г. Из истории украинской почты (К 225-летию Киевского почтамта). – К.: [Б.в.], 2000. – 91 с.; Мухін В., Мороз В., Дюков П., Іванов В., Юрій В. Від гінця до Інтернету. Нариси з історії української пошти. – К.: [Б.в.], 2002. – 327 с.
2. Мухін В. та ін. Вказ. праця. – С. 123.
3. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. 87. – Оп. 1. – Спр. 95. – Арк. 168-169.
4. Мухін В. та ін. Вказ. праця. – С. 123.
5. ДАМО. – Ф. 87. – Оп. 1. – Спр. 95. – Арк. 168-169.
6. Почтово-телеграфная статистика за 1914 год с кратким обзором деятельности почтово-телеграфного ведомства за тот же год. Издание главного управления почт и телеграфов. – Петроград: Типография Министерства Внутренних Дел, 1917. – Арк. X-XI.
7. Приложения къ Положенію о полевомъ управленіи войскъ въ военное время (№ 1-17). – СПб.: Военная Типографія Императрицы Екатерины Великой, 1914. – С. 58-60.
8. Там само. – С. 60.
9. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 307. – Оп. 7. – Спр. 65. – Арк. 352.
10. Там само. – Ф. 308. – Оп. 6. – Спр. 216. – Арк. 18.
11. Там само. – Ф. 307. – Оп. 7. – Спр. 65. – Арк. 339-341, 371-375.
12. ДАМО. – Ф. 87. – Оп. 1. – Спр. 95. – Арк. 179; ДАОО. – Ф. 307. – Оп. 7. – Спр. 65. – Арк. 339-341, 371-375.
13. ДАМО. – Ф. 87. – Оп. 1. – Спр. 95. – Арк. 171-171зв.
14. Там само. – Арк. 175.
15. Там само. – Арк. 187-188.
16. Почтово-телеграфная статистика за 1914 год с кратким обзором деятельности почтово-телеграфного ведомства за тот же год. – Арк. X.
17. ДАМО. – Ф. 87. – Оп. 1. – Спр. 95. – Арк. 176.
18. Там само. – Арк. 178.
19. Там само. – Арк. 185.
20. Мухін В. та ін. Вказ. праця. – С. 123-124.